

Andrej Studen

»Kjer se pijančevanje ustavi, red in sreča se zopet pojavi«^{*}

Drobec o protialkoholnem boju v času poveljne psihoze

STUDEN, Andrej, dr., izr. prof., znanstveni svetnik, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI – 1000 Ljubljana

392.86(497.4)(091)
613.81(497.4)(091)
178.1(497.4)(091)

»KJER SE PIJANČEVANJE USTAVI, RED IN SREČA SE ZOPET POJAVI«

Drobec o protialkoholnem boju v času poveljne psihoze

Protialkoholno gibanje na Slovenskem se tudi v letih po prvi svetovni vojni ni moglo pohvaliti z vidnejšimi uspehi. Čas poveljne psihoze je na eni strani zaznamovalo vsesplošno pomanjkanje in neznosna draginja, po drugi pa tudi nadvse živahno družabno življenje, ki je delovalo kot nekakšen mentalni faktor stabilizacije. Po prvi svetovni vojni so svetu zavladali alkohol, nikotin in sifilis. Strah za prihodnje rodove naj bi vzbujala zlasti mladina, ki odrašča v razbrzdanosti, surovosti, vdajanju užitkom in brez vzorov. Poveljna psihoza je ljudi gnala v brezglavo rajanje, brezbržno razuzdanost in neizmerno popivanje, ki je povzročalo tudi veliko škodo v narodnem gospodarstvu. V boju proti alkoholizmu so se v letih po prvi svetovni vojni najbolj angažirali ljudje, ki so to počeli iz vzgojno moralnega, narodnogospodarskega in evgeničnega stališča. Pričujoča razprava izpostavlja poglede dveh protialkoholnih borcev, ki sta v času poveljne psihoze delovala v Celju. Emilijan Lilek se je zavzemal za prohibicijo po vzoru Združenih držav Amerike. Fedor Mikič je poudarjal, da je uspešno delovanje proti zlu alkoholizma možno samo s pomočjo države, pijanstvo pa da je največji povzročitelj slabega gospodarskega stanja v državi. A alkoholizma kot ene najtežjih slovenskih ljudskih bolezni napor protialkoholnih borcev tudi v naslednjih letih niso uspeli ozdraviti.

Ključne besede: Protialkoholno gibanje, alkoholizem, prohibicija, Emilijan Lilek, Fedor Mikič

^{*} Prerod, leto I., št. 2, 1922, Pametnice – pismo nadučitelja A. Sežuna in župnika V. Marčiča iz Mavčič, str. 31.

STUDEN Andrej, PhD, Associate Professor, Research Advisor, Institute of Contemporary History, Kongresni trg 1, SI1000 Ljubljana

392.86(497.4)(091)
613.81(497.4)(091)
178.1(497.4)(091)

“IF DRINKING DIE, LUCK AND ORDER WILL THRIVE”

A Fragment about the Fight against Alcohol during the Postwar Psychosis

The anti-alcohol movement in Slovenia had little to brag about in the years after the First World War. On the one hand, the time of postwar psychosis was marked by general indigence and famine prices; on the other, by a rich social life that functioned as a mental factor in creating stability. Alcohol, nicotine and syphilis ruled the world after the First World War. Older generations were particularly concerned about the young, who were growing up immersed in decadence, cruelty, indulgence in pleasures and a lack of ideals. This postwar psychosis pushed people into headless merrymaking, careless debauchery and excessive drinking, which caused considerable damage to the national economy. The most adamant fighters against alcoholism in the years after the First World War were people whose main impetus arose from educational-moral, national-economic and eugenic principles. This article highlights the views of two anti-alcohol fighters who worked in Celje during the postwar psychosis. Emilijan Lilek supported US-style prohibition. Fedor Mikič emphasized that the evil of alcoholism could only be fought with the help of the state and maintained that drunkenness was the main cause of the dire economic situation in the country. However, in spite of the anti-alcohol fighters' efforts, alcoholism as one of the most serious Slovene folk conditions could not be healed.

Key words: Anti-alcohol movement, alcoholism, prohibition, Emilijan Lilek, Fedor Mikič

Ob dvajsetletnici začetka »modernega« protialkoholnega gibanja na Slovenskem, septembra 1922, se borci proti alkoholni kugi niso mogli pohvaliti z vidnejšimi uspehi. Čeprav je njihovo delo pred veliko vojno »kljub skromnim sredstvom, kljub maloštevilnim borcem, kljub neštetim nasprotnikom, kljub nasprotovanju in smešenju od vseh strani« vendarle beležilo skromne uspehe na področju treznosti, pa naj bi skoraj vse sadove dela uničila vojna. Po grozni moriji naj bi ostalo le še nekaj drobnih sledi nekdanjih naporov, zato so redke trezne in pаметne ljudi, ki jim je mar za narod in domovino, pozvali k sodelovanju pri reševanju ljudstva, ki se utaplja v morju alkohola. Potožili so namreč, da je tudi pri nas po vojski povsod zavladala povojna psihoza, da je tako kot drugod zavladala »ista razposajenost, pijanost in podivjanost«, proti kateri se morajo boriti protialkoholni borci.¹

Povojno obdobje je kljub kriznim časom dejansko odprlo vrata drugačnemu življenju. Čas povojne psihoze je na eni strani zaznamovalo vsesplošno pomanjkanje in neznosna draginja, po drugi pa tudi nadvse živahno družabno življenje,² ki je delovalo kot nekakšen mentalni faktor stabilizacije.³ »Vojna je zrahljala marsikatero principe in jih strla v prah /.../. Mnogo onih, ki so bili silni v svojem npravstvenem čustvovanju, zmerni v uživanju, se je vrnilo iz vojaške službe domov, popolnoma demoraliziranih, vdanih vsakodnevnemu uživanju.«⁴ Po prvi svetovni vojni so svetu zavladali alkohol, nikotin in sifilis. Krvavemu plesu vojne je sledil »kankan razuzdanosti, pijače, pohotnosti!«⁵

Moralisti so menili, da naj bi bili še posebej nevarni nesramni plesi. Plesišča po deželi in tudi po najzakovnejših gostilnah naj bi bila usodna zbirališča pijane mladine, divji ples in pijača naj bi iz dneva v dan ustvarjala razburjenost in netila poželenje. »Bakhus in Venera imata svoj nepretrgan praznik. Dan za dnem in uro za uro se jima žrtvuje. Lahko stajih vesela, svojih častilcev. Oh, kako je lušno na svetu! Vse pleše: fantje plešejo, dekleta plešejo, študentje plešejo, gospodične plešejo, otroci plešejo in stare omare plešejo. Plešejo tudi hiše, cesta in drevesa – vse se vrti naokoli. Veljak in prostak se vračata in vlečeta v pozni uri iz gostilne, se zibljeta in gugljeta po cesti, da se jima svet okoli vrti. Krokata in krulita vsak po svoje in prodajata svojo kulturo. Kletve se vsiplejo iz ust, pridušanje, psovke na debelo in poceni.«⁶

¹ Prerod, leto I., št. 11, 12, 1922, članek Naša dvajsetletnica, str. 161-162.

² Cvirn, Meščanstvo v Celju, str. 203.

³ Prim.: Kaschuba, Lebenswelt und Kultur, str. 37.

⁴ Kores, Kratka krilca, alkohol & charleston, str. 52.

⁵ Prav tam.

⁶ Prerod, leto I., št. 1, 1922, članek Da bomo narod poštenjakov! Prerod – zakaj in kako?, str. 2.

Protialkoholno glasilo Prerod

Uredništvo *Preroda* je v nadaljevanju izrazilo ogorčeno zaskrbljenost, da tudi pri nas, tako kot povsod po Evropi, na vsakem koraku »vlada veliko razdejanje, razdejanje v dušah in življenju, surovost, neusmiljenost, nenravnost, pijanost, podivjanost«. Strah za prihodnje rodove naj bi vzbujala zlasti mladina, ki odrašča v razbrzdanosti, surovosti, vdajanju užitkom in brez vzorov. V skrbi za narodov blagor se je uredništvo zavzemalo »za npravni prerod našega ljudstva« ter pijanosti in razuzdanosti napovedalo novo vojsko.⁷

Vojna je poleg držav in družbenih sistemov razsula tudi sisteme moralnih vrednot. Namesto da bi se s povratkom miru življenje povrnilo v »normalne« vode, se je »strupeni bacil vojne vrtoglavosti« v pogojih splošne gospodarske krize, draginje in pomanjkanja prelevil v čas povojne psihoze, ki je ljudi gnala v brezglavo rajanje, brezbrizno razuzdanost in neizmerno popivanje. Nova domovina se je po razpadu Avstro-Ogrske na bridko razočaranje protialkoholnih borcev spremenila »v eno samo, noč in dan odprto gostilno«. Pijančevanje se je torej po vojni, kljub nekaterim ukrepom, še bohotneje razpaslo. Kot gobe žejni ljudje so pogosto šli čez vsako mero.⁸ Alkoholizem, problem, ki je zajel vse plasti prebivalstva

⁷ Podrobneje: prav tam, str. 2-4.

⁸ Podrobneje: Matič, In zapela je harmonika, str. 81-89.

Protialkoholni strašilni pouk v Narodni čitanki o alkoholu Andrije Štamparja (Zagreb 1931) so popestrile številne grafike. Alkohol so uživali tudi otroci.

– tako urbane kot ruralne sloje in tudi izrazito delavska okolja⁹ – je bil skratka znak pereče družbene krize, ki je v letih neposredno po strašni nevihti vojne v okoljih revščine, stiske, bede, pomanjkanja, draginje, verižništva in cvetočega oderuštva nosila pečat negotovosti jutrišnjega dne. Take razmere so seveda terjale varčnost in preudarne strategije preživetja. A moralisti, ki so se zgražali nad »vesoljnim potopom npravnega propada« v času poveljne psihoze, so v svojih moralkah izpostavljali zlasti zapravljivost za drogo kot je alkohol, pa tudi za tobak, za oblačila po zadnji modi itd. Opozarjali so na strašno brezčutnost src, na v nebo vpijoče pomanjkanje milosrčnosti, češ, da ljudje mislijo le na lastno grlo, lasten želodec, skratka, samo na lastne užitke: »Če prideš pobirat za siromake, ti da eno kronico, – zvečer jih požene sto. Drugi večer ravno toliko. In tretji tudi. Milijarde gredo po grlu!«¹⁰

»Končni cilj protialkoholnega dela«, torej »vsesplošna treznost«,¹¹ ki ga je tudi v letih po veliki vojni neutrudno in vneto propagiral nedvomno najbolj zagrizeni katoliški moralist Janez Kalan, se še zdaleč ni uresničil. Moralisti

so si že pred vojno vihro kot ideal predstavljali uspešno abstinenčno gibanje v Švici in kot bodočo Švico videli tudi našo deželo, a njihove utopične sanje se niso nikoli uresničile.¹² Namesto tega jim je poveljna psihoza povzročala pravo nočno moro, pijanstvo se je še bohotneje razpaslo. Med delavstvom ga npr. poleti 1920 ni uspela zaječiti prepoved strežbe alkohola po tovarniških kantinah. Čeprav so tovarnarje v utemeljitvi tolažili, da bo izpad dohodka zaradi prenehanja točenja alkohola obilno povrnjen z večjo storilnostjo treznih delavcev, se je kmalu izkazalo, da se je ob plačilnih dneh brezmejna strast vdajanja demonu alkoholu preselila v gostilne, kjer so sproščeno opijanje delavstva spremljali javno nasilstvo in pretepi, posledični izpad delovne sile zaradi alkoholizma pa je ogrozil tudi proizvodnjo in povzročal veliko škodo v narodnem gospodarstvu.¹³ Eklatanten primer takšnega ekscesnega popivanja in njegovih posledic je aprila 1921 v pismu predsedniku deželne vlade za Slovenijo opisal državni nadzornik Trboveljskih premogovnikov Maks Pitamic, ki je poročal o skoraj 10% izpadu delovne sile.¹⁴

Gostilne so po vsej deželi rasle kot gobe po dežju in prekoračitve obratovalnega časa v njih so bile kar pre-pogoste. Uredništvo *Preroda* je s prstom kazalo na vlado, češ da »je največ kriva pijančevanja in ž njim združenega razgrajanja ljudstva«. Vlada naj bi na široko odpirala vrata pijančevanju: »Gostiln imamo desetkrat preveč. To vidi vsak pameten človek. A namesto da bi obrtne oblasti skrbele, da to število skrajšajo na neko pametno mero, dovoljujejo še nove! Še vedno se imamo boriti z okrajnimi glavarstvi zoper nove gostilne. Gospodje vidijo in slišijo, kaj se po gostilnah in okoli gostiln godi, – saj lahko vsak teden v časnikih berejo, – pa jim jih še ni dosti! Vidijo lahko, da je gostilna vir moralnega zla. Pa namesto da bi te brloge korupcije hiteli zapirati, odpirajo nove. Nad vrata naših glavarstev bi lahko zapisali: 'Urad za pospeševanje pijančevanja...'«¹⁵ Pripomnimo še, da k drugačnemu ravnanju oblasti ni pripomogla niti izjava kralja Aleksandra, ki naj bi avgusta 1922 pokrajinskemu namestniku Ivanu Hribarju rekel: »Vsa Slovenija je raj; kazijo jo številni pijanci, katerih ni nikjer toliko videti kakor tukaj.«¹⁷

Nov udarec prizadevanjem protialkoholnih borcev pa je bila gotovo prosta kuha žganja. Zgroženo so ugovarjali, da je bilo strupeno žganje »eden prvih 'darov' narodne vlade našemu ljudstvu«. Prosta žganjekuha in prodaja žganja v trgovinah sta poleg bogate ponudbe go-

¹² Podrobneje: Studen, *Pijane zverine*, str. 87-89.

¹³ Prav tam, str. 90-91.

¹⁴ Matić, *In zapela je harmonika*, str. 84.

¹⁵ *Prerod*, leto I, št. 9-10, 1922, članek Kraljeva izjava o Slovencih – in vlada, str. 130.

¹⁶ Prav tam, str. 130-131.

¹⁷ Prav tam, str. 129.

¹⁸ Prav tam, str. 130.

⁹ Prav tam.

¹⁰ *Prerod*, leto I, št. 1, 1922, članek Da bomo narod poštenjakov! *Prerod* – zakaj in kako?, str. 1-2.

¹¹ *Sincerus*, *Konec pravdi o alkoholu*, str. 25.

stiln in vinotočev problem alkoholizma med delavstvom in drugimi sloji prebivalstva na Slovenskem torej samo še krepili in zaostrovali. Junija 1921 je uredba o državni trošarini na žganje določila, da je kuhanje žganja iz lastnih proizvodov za osebno potrebo davka prosto.¹⁹

Prosta žganjekuha je okrnila tudi zelo redke uspehe protialkoholnega boja. Medtem ko so v uredništvu *Preroda* npr. navdušeno pozdravili odločne ukrepe proti kugi pijančevanja v kamniškem okrajnem glavarstvu, kjer so posegli v delovanje gostiln, strožje nadzirali upoštevanje policijske ure in omejili dovoljenja za godbo in ples ter s tem dejansko omejili pijančevanje v gostilnah,²⁰ pa so na drugi strani ugotavljali, da se »krepke in priznanja vredne odredbe kamniškega okrajnega glavarstva glede omejitve pijančevanja« žal nanašajo le na gostilne, ne pa tudi na ples in pijančevanje po zasebnih hišah. Zlasti »sedaj na jesen, ko so si ljudje prosto nakuhali žganja v izobilju. /.../ Doma ga je nakuhal, gre pa zaradi družčine k sosedu ali v sosedno vas, ali v sosedno občino, kjer vé, da so ga tudi nakuhali, in si ga naroči firkelc za firkelcom. Pridejo še drugi, prihajajo, pijejo, dajejo zanj, v bližini je godec s harmoniko, – alo ponj. Začne se ples, starina pije, mladina raja, da v nobeni gostilni tako. Ker za zasebne hiše ni niti razglasa niti policijske ure...«²¹

Protialkoholni list *Prerod* je grešnike, ki so zakrivili take razmere seveda iskal tako med politiki kot strankami. Gospod minister Ivan Pucelj naj bi slovenskemu kmetu s svojim ministrskim vplivom »prinašal v dar« številne nove in nepotrebne gostilne »in s tem seveda napravljala nove pijance, nove propalice, nove pretepe, nove poboje, nove ranjence in – mrtve. Samostojna kmetijska stranka pa ima največjo zaslugo za to, da je in bo letos od žganja vse pijano – celo še otroci! Samostojna kmetijska stranka je namreč v svoji ljubezni do kmeta zahtevala in izposlovala od vlade to veliko dobroto, da se sme za vsakega dvanajst let starega (!) člana družine nakuhati zastonj toliko in toliko žganja. Ali si morete misliti brezvestnejšo demagogijo kakor je to?! Po drugih državah sklepajo državni zbori postave, po katerih je pod kaznijo prepovedano dajati mladim ljudem do 18. ali vsaj 16. leta opojne pijače, tudi vino in pivo. Pri nas pa se cela politična stranka z vsem svojim vplivom vrže na to, da smejo otroci pri 12 letih popiti toliko žganja kakor vsak odrasel človek! Pili ga bodo pa ne samo 12 letni, ampak tudi manjši, morebiti že dojenči. /.../ Sramota za stranko, ki s takimi nemoralnimi, narod in kmeta uničujočimi sredstvi, išče naklonjenosti in pristašev! Pa tudi Slovenski ljudski stranki kličemo: 'Nikar ne iščite

¹⁹ Podrobneje: Gašparič, Tobak in alkohol, str. 34.

²⁰ *Prerod*, leto I, št. 9-10, 1922, članek Krepka beseda!, str. 146-147.

²¹ *Prerod*, leto I, št. 11-12, 1922, članek Ples in pijančevanje po zasebnih hišah, str. 169-170.

Pot iz gostilne proti domu (Narodna čitanka o alkoholu, 1931)

naklonjenosti ljudstva s tem, da odpirate ljudem lažjo pot do pijančevanja!»²²

V boju proti alkoholizmu v letih po prvi svetovni vojni so se »najbolj angažirali ljudje, ki so to počeli iz vzgojno moralnega ali pa narodnogospodarskega stališča in evgeničnega stališča. /.../ Vzroki za njihovo zaskrbljenost so se gibali od skrbi za javno moralo do strahu pred popolno degeneracijo genov naroda in propada nove države.«²³

Eden vidnejših protialkoholnih »aktivistov« je bil tudi pedagog, zgodovinar, etnolog in domoljub Emilijan Lilek. 1. julija 1921 je npr. mladim celjskim maturantom položil na srce nekoliko lepih misli, med drugim tudi, da

²² *Prerod*, leto I, št. 11-12, 1922, članek Kdo je grešnik? Imamo ga!, str. 125-126. Glede Slovenske ljudske stranke naj omenim, da naj bi bila odredba o prosti žganjekuhi ena najusodnejših v novejši zgodovini naroda in leta 1955 lahko v emigrantskem tisku (Domoljub. Vestnik Slovenske ljudske stranke, Washington, junij 1955) beremo »ostro in radikalno, a hkrati inovativno stališče« anonimnega pisca do proste žganjekuhe, posledice povsod razpaslega pijančevanja pa naj bi se v vsej širini pokazale med okupacijo. Slovenska ljudska stranka naj bi v emigraciji spoznala, »da je za svojo usodo po letu 1945 odgovorna sama, saj je storila navidez neznatno, vendar odločilno politično napako – tolerirala je prosto žganjekuho.« – Gašparič, Tobak in alkohol, str. 34-35.

²³ Polajnar, Vpliv alkohola in degeneracija naroda, str. 110.

Emiljan Lilek v pogovoru (desno) ob Celjskem kulturnem tednu 1938 (Muzej novejšje zgodovine Celje, Fototeka Pelikan)

sta »najhujša človekova nasprotnika alkohol in tobak.«²⁴ Priljubljeni profesor je torej glasno obsojal pijančevanje, kot predsednik Ljudskega vseučilišča v Celju pa je kot ponatise iz celjskega časopisa *Nova doba* kot prvi zvezek knjižnice omenjene ustanove v samozaložbi objavil knjižico *O zabrani alkoholnih pijač*. Uredništvo *Preroda* je izid knjižice toplo pozdravilo in ji zaželelo, »da se kar najbolj razširi, da naše ljudstvo, zaverovano in zaljubljeno v alkohol, uvidi, kako srečno in zadovoljno življenje se da živeti brez alkohola. Ljudskemu vseučilišču v Celju pa moramo biti hvaležni, da je takoj pri prvi svoji publikaciji obrnilo pozornost svojih 'slušateljev' na alkohol. Po pravici! Kajti kdo je večja cokla našega duševnega napredka kakor ta zločinec? Priporočamo se Ljudskemu vseučilišču celjskemu, da nas še nadalje podpira v našem stremljenju. S tem bo najbolje delalo gaz ljudski prosveti.«²⁵

Profesor Lilek je na prvih straneh opisal zdravstvene, gospodarske in moralne uspehe prepovedi alkohola v

Združenih državah Amerike. Predavanja proti alkoholizmu na celjskem vseučilišču je sicer s 5000 kronami podprl Zdravstveni odsek v Ljubljani, a Lilek je poudaril, da so »Amerikanci kot praktični ljudje uvideli, da se samo s predavanji in poukom o zlih posledicah uživanja alkoholnega strupa ne dosežejo veliki uspehi; zategadelj so se poprijeli radikalnega sredstva za odstranitev te rane v človeški družbi: oni so enostavno z zakonom prepovedali proizvodnjo, prodajo, uvoz in izvoz alkohola.«²⁶ Alkoholizem naj bi bil poleg vojne največje zlo človeške družbe, ustvarjal naj bi degenerirane rodove in nacije, zločine in zločince, ubijal naj bi smisel za zdravo in čisto telo, za izobraževanje, varčnost, za družino in človeštvo. Uničeval naj bi zdravje in okrnil raso. Skratka, bil naj bi glavna ovira družbenega napredka.

Naslovnica Lilekove knjižice (Univerzitetna knjižnica Maribor)

Lilek, ki je predavanje o razmerah v Ameriki naslovenil na članke pariškega tednika *Le Progrès Civique*, je opisal dvajsetletni boj ameriških protialkoholnih društev proti proizvajalcem in prodajalcem alkohola, ki ji je z odločno propagando uspelo vzgojiti generacijo, ki ima pijančevanje za bolezen, lenobo, nemoralnost in zločin. Na podlagi šokantnih statističnih podatkov naj bi ameriški delodajalci pri sprejemanju delavcev v službo začeli spraševati, ali pijejo alkohol. Tovarnarji

²⁴ Orožen, *Življenje in delo*, str. 59.

²⁵ *Prerod*, leto I, št. 7-8, 1922, rubrika *Književnost*, str. 125-126.

²⁶ Lilek, *O zabrani alkoholnih pijač*, str. 1.

naj bi tudi izračunali, koliko manj jih stane zavarovanje treznih delavcev, pri katerih se redkokdaj zgodi nesreča. Isto naj bi spoznale tudi zavarovalne družbe, ena med njimi naj bi svojim agentom razposlala 7 milijonov protialkoholnih brošur, pisanih v sedmih jezikih. Sčasoma so se protialkoholnemu gibanju pridružili tudi delavci, pa tudi ženske, »katere so dobile pravo glasovanja /.../. in ravno one so postale in ostale najstalnejša in najodločnejša antialkoholna vojska.«²⁷

Posledica teh propagandnih uspehov je bila, da so do leta 1918 izvedli prohibicijo, torej prepoved prodajanja in pitja alkoholnih pijač, v 27 t. i. suhih državah (dry-states); »mnoge države in mnoga mesta so do tistega časa vsaj omejila fabrikacijo in prodajo alkoholnih pijač. Zdaj pa so se selili pijanci v t. i. mokre države (wet-states)«, torej v 21 držav, ki so nasprotovale prohibiciji.

Velik uspeh je predstavljal tudi prohibicijski zakon za celotno področje ZDA, ki je bil decembra 1917 sprejet tako v poslanski zbornici kot v senatu. Proizvajalci alkoholnih pijač in gostilničarji so se seveda odločno uprli proti izvrševanju omenjenega zakona, ki ga mora potrditi ameriško vrhovno sodišče, a tudi argumenti, da naj se zakon umakne iz »socialnega usmiljenja«, češ da »nesrečni človek vsaj v opojni pijači pozabi na svoje težave«, niso zalegli.²⁸

Lilek je nato opeval čudežne učinke prohibicije: mladina naj bi »že popolnoma izgubila strast za uživanje alkoholnih pijač«. V pravo idilo pa naj bi se spremenilo tudi življenje proletariata: »Poprej je delavec na potu od fabrike do doma zapil v gostilni ½ in še tudi več od svoje tedenske mezde, zdaj pa prinaša celo domov. Zdaj ameriške gospe tožijo, da ne morejo priti do perice, služkinje ali postrežnice; poprej so morale žene in hčerke delavcev, ki so svojo plačo zapili, delati izven svoje hiše, da s težkim delom vzdržujejo sebe in druge člane obitelji, zdaj pa, ko donese mož, odnosno oče, celo svojo plačo domov, neče nobena žena delati izven svoje hiše. Danes imajo ameriški delavci, ki so poprej vse zapili, več tisoč dolarjev v bankah, v stanovanju pa moderno pohištvo, glasovirje, fonografe, telefone in drugo.«²⁹

V Ameriki naj bi se zaradi prohibicije zmanjšalo tudi število blaznih. Padlo naj bi število smrtnih primerov zaradi uživanja alkohola, povečalo pa naj bi se uživanje mleka. Zaradi prepovedi alkohola naj bi se zmanjšalo število zločinov in tudi kaznjencev v zaporih. Čeprav so nasprotniki prohibicije prerokovali gospodarski zlom, ker je na temelju antialkoholnega zakona oblast brez

Pijance so radi primerjali z živalmi
(Narodna čitanka o alkoholu, 1931)

odškodnine zaprla naravnost ogromno število tovarn alkohola, pivovarn in gostiln, pa do gospodarske krize ni prišlo: »Na trg je prišlo več žita, sladkorja in sadja; vse zdrave in koristne industrije so zdaj boljše delale, posebej pa industrija hrane in obleke, ker svet je začel po alkoholni zabrani bolje jesti in se boljše oblačiti. Tudi prejšnji fabrikanti alkohola in pive izvršujejo danes koristnejša dela: oni izdelujejo goreči špirit, kemijske proizvode, sladki sirup in drugo. Gostilničarji pa so otvorili trgovine, ter prodajajo danes obuvale in obleko delavcu, katerega so včeraj zastrupljali z alkoholom.«³⁰

Emilijan Lilek ni skrival navdušenja nad ZDA, ki so s svojo protialkoholno reformo »dale dozdaj še nedoživljen primer vztrajnosti in skupne energije«, a hkrati je moral resignirano ugotavljati, da »revolucionarna reforma«, ki jo hvali, »še ni v celoti osigurana, ker ameriški visoki krogi, posebno pa finanjska aristokracija, agitirajo za povratek alkohola. Svojo zahtevo po odpravi alkoholne zabrane opravičujejo s sledečimi razlogi: z zapiranjem gostiln se ubija društvenost, ki pomiruje društvene sloje; korist gostilne obstoji v tem, da delavec v raju pijanosti pozabi na pekel življenja; da se v vinu potaplja družvena sovraštva in da bo delavec, če ostane sam in trezen, začel razmišljati o slabih življenjskih razmerah ter vsled tega postal anarhist.«

Profesor Lilek je bil nad takimi pogledi kapitalistov seveda zgrožen, češ da ne govorijo prave resnice, namreč, da se narodne pijavke redijo samo na pijanem, neumnem in neizobraženem ljudstvu. S treznim narodom in z narodom, ki misli, pa se po njegovem mnenju nihče ne more poigravati. In temu v prid govorijo tudi statistične številke, ki kažejo korenito izboljšanje zdravstvenega stanja prebivalstva, dvig morale in zmanjšanje kriminalitete, izboljšanje gospodarstva ter prevla-

²⁷ Prav tam, str. 5.

²⁸ Prav tam, str. 6.

²⁹ Prav tam, str. 7.

³⁰ Prav tam, str. 9-10.

Obnemogla srka (Narodna čitanka o alkoholu, 1931)

do blagostanja v delavskih hišah, kjer je poprej vladala beda. Ali kot je komentiral prohibicijo v ZDA hrvaški list *Priroda*: »Prepoved alkohola v ZDA je razširila svoj blagoslov nad celim narodom«. ³¹

Pereč problem alkoholizma našega naroda je Lileka vzpodbudil, da je po ameriškem vzoru podal še 15 predlogov »za pobijanje pijanosti pri nas Slovencih«:

- »
1. Prav vsi, katerim je mar obstanek in napredek našega naroda in celotnega človeštva, bi morali tako v mestih kot na deželi sodelovati pri ustanavljanju antialkoholnih društev.
 2. Po društvi naj bi se izvajala predavanja in širili spisi o zlih posledicah pijančevanja. Delala naj bi se propaganda za abstinenco in treznost.
 3. Za poglobitev te protialkoholne propagande naj bi pridobili vsa ženska društva, pritegnili naj bi sploh ves ženski spol.
 4. Da bi ženske lahko uspešno izvrševale to protialkoholno propagando, bi morali (podobno kot v ZDA) podpirati njihove težnje po aktivni in pasivni volilni pravici, po državno-pravnem izenačenju z moškim spolom.
 5. Upravne oblasti naj ne bi več podeljevale nobenega dovoljenja za produkcijo, prodajo in uvoz alkoholnih pijač.
 6. Gostilnam naj se prepove točiti alkoholne pijače vsaj ob nedeljah in praznikih v času službe božje, to je celo dopoldne in popoldan od 14. do 16. ure. Povsod naj bo prepovedano točenje alkoholnih pijač po 22. uri.
 7. Noben gostilničar naj ne bi točil svojemu gostu več kot pol litra vina ali piva.
 8. Noben gostilničar naj ne bi postregel pijanega gosta.

³¹ Prav tam, str. 10-11.

9. Gostilničar naj bi bil soodgovoren za vsakega pijanega gosta.
10. Gostilne ali kavarne, ki se ne bi držale teh ali podobnih predpisov, naj se takoj zaprejo.
11. Pijanost naj se ne upošteva na sodišču kot olajševalna okoliščina za storjeni zločin ali prestop. Nasprotno! Pijanost naj bi se kaznovala »kot pregreha proti družtenemu redu«.
12. Vsi protialkoholni borci naj si prizadevajo, »da naša skupščina čim prej sklene zakon o zabrani proizvodnje, prodaje, uvoza in izvoza alkohola za celo našo državo«.
13. Zadnji in najvišji cilj vseh antialkoholnih društev bi moral biti, »da vsaj po 10 letih ne najdemo več v naših krajih nobene žganjerije, ni pivovarne, ni gostilne, ni kavarne, v kateri bi se točila alkoholna pijača. Za teh 10 let imajo sedanji škodljivci narodnega zdravja in blagostanja ter kvaritelji narodne morale zadosti časa, da si poiščejo delo, s katerim bodo narodu na korist in ne na njegovo zdravstveno, gmotno in moralno škodo.«

Zadnji, 15. predlog, pa je vseboval predpogoj za izvršljivost vseh preostalih, namreč pripravljenost »zdravstvene, upravne, zakonodajne in sodne oblasti /.../. da prisilijo narod na vršenje predpisov.« ³² A podobno kot uredništvo *Preroda* je tudi Emilijan Lilek ugotavljal, da je dosega tega cilja še zelo oddaljena in da je skrajni čas, da v boj za prohibicijo z vso odločnostjo in vnemo poseže Sveta vojska. Glede na grozljivo alkoholno statistiko za Slovenijo v letu 1920 – po kateri je prišla na 185 oseb ena gostilna in na 308 oseb ena točilnica žganih pijač; na eno osebo je odpadlo povprečno 49 litrov opojnih pijač v vrednosti 1312 kron (tu niso bile vštete cenene mešanice s špiritom – fuzel, kot tudi ne uvoženo žganje in vino) in po kateri je na 6026 gostiln, ki točijo alkohol, prišlo 8 brezalkoholnih gostiln in zgolj peščica podjetij za izdelovanje brezalkoholnih pijač ³³ – naj bi bila zanj torej edina rešitev, »da se gibanje za prepoved točenja alkoholnih pijač razširi z največjo naglostjo in silo v vse vasi naše Slovenije«. ³⁴

Poleg Lileka so Ameriko in njeno prohibicijo opevali tudi borci Svete vojske. V ZDA so videli pravo Indijo Koromandijo: »Vseh oči so obrnjene v novi svet. Od ondi pričakujejo vsi stiskani pomoči. Res zasluži obljubljena dežela, v kateri se cedi med in mleko, to občudovanje, zanimanje. Seveda niso tudi tam razmere take, kakor so bile v raju, ali vendar se lahko od Amerikancev marsičesa učimo. Predvsem zrejo abstinentje s spoštovanjem, s poželenjem v državo prohibicije, alkoholne prepovedi.

³² Prav tam, str. 12-15.

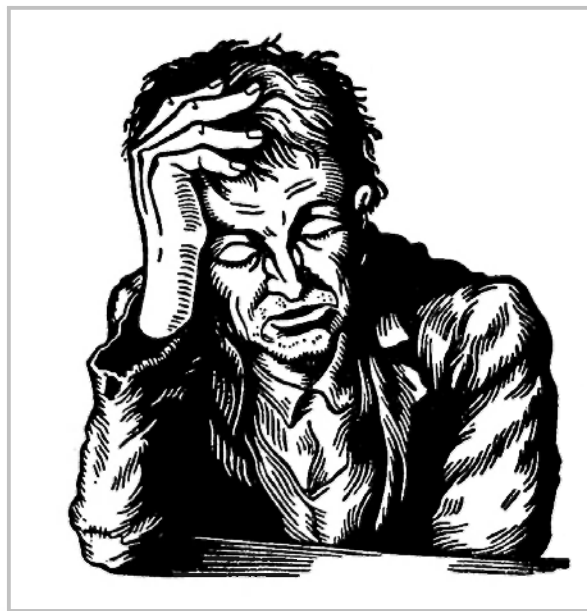
³³ *Prerod*, leto I, št. 2, 1922, članek Alkoholna statistika za Slovenijo v letu 1920, str. 28.

³⁴ Lilek, O zabrani alkoholnih pijač, str. 16.

Amerikanci slovijo radi svoje treznosti. Njih naziranje o pijanstvu je kaj različno od našega. Mi najdemo hitro kak izgovor, kako opravičilo za pijanca. Saj smatrajo celo naši zakoni pijanost za olajševalno okolnost. Na ta način dajejo pijancem le potuho. Pri nas vzbujajo pozornost abstinentje, onstran velike luže pa alkoholiki. V Ameriki bi postal visok uradnik nemogoč, če bi se zvedelo, da je bil kdaj pijan. To se smatra namreč za največjo sramoto. Smo pač še daleč od Amerike!³⁵

Čislanje Združenih držav Amerike, ki so prepovedale izdelovanje in prodajanje alkoholnih pijač, pa je prišlo do izraza tudi v poročilu o »nenavadni internacionali alkoholne industrije proti treznostnemu gibanju«, o kateri so poročali nemški in švicarski listi. Poročilo pravi, da je »odločni korak Amerike že mnogo vplival tudi na Evropo, tako da je razmotrivanje alkoholnega vprašanja jako napredovalo v vseh deželah, zlasti še v onih z nizko valuto, katerih narodna ekonomija bi se morala izboljšati v prvi vrsti s prepovedjo uvoza in izdelovanja alkoholnih pijač«. A »alkoholna industrija se je z bala širjenja ameriške ideje po Evropi« in ustanovila internacionalno zvezo proti državni prepovedi alkoholnih pijač. Mednarodno združenje vseh nasprotnikov protialkoholnega gibanja naj bi delovalo na pretkan način, propagando proti prohibiciji naj bi širilo prek časopisja, v člankih, ki naj bi »na znanstveni način delali za alkohol« pa naj bi bralci ne zaslutili, »da so spisani v interesu alkoholnega kapitala«. Dr. Neumann iz Berna, glavni tajnik švicarske lige proti prohibiciji, je priporočal »izdajanje popularnih in znanstvenih revij z devizo zmernosti; kajti pri zmernem narodu bo uživanje alkohola mogoče še večje kot dosedaj. Najbolj nujna je po mnenju dr. Neumanna vzpostavitev znanstvenih naprav, ki bi jih vzdrževal alkoholni kapital, da bi vplivale na statistiko, ki je bila dosedaj najnevarnejše orožje v rokah abstinentov.« Nenavadna internacionala naj bi svojo propagandno mrežo razpredla tudi po šolah, med športniki, umetniki itd. Sveta vojska je seveda svarila pred takim »zvitim stremljenjem alkoholikov« in poudarila, da »alkohol je in ostane sovražnik ne samo telesnega zdravja in umskega napredka, ampak predvsem tudi morale in religije«.³⁶

Poleg Emilijana Lileka se je med propagatorji treznosti v Celju v prvih povojnih letih zelo angažiral tudi Fedor Mikič. Kot mlad študent medicine je v precej energičnem tonu sodeloval pri izdaji protialkoholne Deklaracije Ljudskega vseučilišča v Celju in sestavil Zakonski načrt, v katerem je poudaril, da je uspešno delovanje proti socialnemu zlu alkoholizma možno samo s pomočjo države. Zakonski načrt je vseboval 28 členov, predvideval pa je proti-

Maček je huda reč (Narodna čitanka o alkoholu, 1931)

alkoholno delo in propagando v osnovnih in srednjih šolah, med vojaštvom. Posebna antialkoholna predavanja naj bi izvajala duhovščina, zdravstveni odseki pa naj bi svoja javna predavanja o posledicah zlorabe alkoholnih pijač zaradi nazornosti podprli še s filmi in skioptičnimi slikami. Na visokih in srednjih gospodarskih šolah naj bi se predavalo o nealkoholnem gospodarstvu. Učiteljstvo, duhovščino, dijaštvo, sodnike ipd. naj se vzgaja za antialkoholne propagatorje. K protialkoholni agitaciji naj se vključi tudi ves uradniški aparat. Prepove naj se pitje opojnih pijač na javnih mestih, prepove naj se prosta žganjekuha, točenje alkoholnih pijač ob sobotah, nedeljah, ponedeljkih in praznikih oziroma na dan pred in po volitvah, pa na plačilni dan, kar je še posebej pomembno za industrijske kraje, saj je znano, da industrijski delavci delajo manj in slabše, če so pijanci. Mikič je predlagal še ukinitev izdajanja koncesij za točenje alkoholnih pijač. Namesto tega naj bi vlada z zakoni, moralno in finančno podpirala ustanavljanje brezalkoholnih gostiln. Zavzel se je za absolutno prepoved uvoza alkoholnih pijač, medtem ko naj bi bil izvoz svoboden in oproščen carine. Absurdno je, da Mikič pri tem ni pomislil, da bi tak izvoz, če bi že omejil potrošnjo alkohola doma, pač prispeval k povečanju zlorabe alkohola drugod. Dokaj nerazsvetljensko držo je pokazal tudi v svojih pogledih na prištevnost oziroma neprištevnost pri kaznivih dejanjih, saj bi pijane storilce strogo kaznoval. Zavzemal se je tudi, da naj se v vsaki oblasti ustanovijo »pivska zdravilišča«, da naj se z visoko globo ali zaporom kaznuje vsakega, ki bi dajal alkoholne pijače otrokom do 18. leta starosti in končno, da naj se suspendira vsakega pijanega uradnika.³⁷

³⁵ Prerod, leto I, št. 2, 1922, rubrika Drobiž, str. 32.

³⁶ Prerod, leto I, št. 6, 1922, članek Nenavadna internacionala, str. 89-90.

³⁷ Prerod, leto I, št. 9-10, 1922, Deklaracija, str. 152-154; Zakonski načrt, str. 154-156.

Alkoholizem bo narodu zadal smrtni udarec
(Narodna čitanka o alkoholu, 1931)

Pogledi mladega Mikiča na rešitev alkoholnega vprašanja (seveda ob izdatni pomoči države) so zelo radikalni. V oči bijejo zlasti njegove zahteve po izredno visokih globah in zapornih kaznih ter celo po konfiskaciji polovice ali kar celotnega premoženja. Poleg resne skrbi za telesni in duševni propad posameznika in celega naroda pa je alkohol postajal tudi vedno večji sovražnik narodnega gospodarstva in države. Znani zdravnik in higienik Ivo Pirc je pri razpravljanju o alkoholizmu brez zadržkov izpostavil, da »se moramo danes vpraševati o škodi, ki jo trpi narod kot celota zaradi uživanja alkohola.«³⁸

Alkoholizem je bil za Fedorja Mikiča največji povzročitelj slabega gospodarskega stanja v državi, kar je skušal nazorno dokazati tudi s svojo, leta 1923 v samozaložbi izdano knjigo *Naše alkoholno gospodarstvo*. Poleg tega, da je v knjižici objavil grozovite številke o zapitem alkoholu, ki povzroča gospodarsko škodo in prezgodnjo smrtnost, je zanimivo tudi njegovo opozorilo na t. i. plave ponedeljke oz. mačkaste dni, torej na dneve, ki sledijo popivanju in »proizvajajo« manjvredne, za delo manj sposobne ljudi, ki seveda povzročajo precejšen minus v narodnem gospodarstvu.³⁹ Po mnenju Mikiča so ravno gospodarska neučinkovitost podjetij in milijonske izgube največja vzpodbuda za protialkoholno delo. Svoj boj proti hidri pijančevanja, proti strašnemu zlu družbe Mikič zaključil s pozivom vsem strankam – pa naj so demokratične, narodne, ljudske, socialne – da naj v svoj program dajo boj proti alkoholiz-

mu. Nova država Jugoslavija naj bi po njegovem mnenju namreč »zmagala in živela« samo v znamenju tega boja.⁴⁰

Številna prizadevanja za omejitev pijančevanja kot največje nesreče našega naroda tudi v naslednjih letih niso obrodila zaželenih sadov. Higienški zavod si je npr. na področju Slovenije v času med obema svetovnim vojnima za ciljno publiko protialkoholne propagande in izobraževanja izbral predvsem mladino, saj naj bi raziskave alkoholizma nedvomno pokazale, »da sta razširjenost uživanja alkoholnih pijač in vpliv tega uživanja na duševni in telesni razvoj slovenske mladine tako velika, da preti slovenskemu narodu v tem pogledu nepopravljiva škoda.«⁴¹ A alkoholizma kot »ene najtežjih, najbolj kompliciranih in najbolj ukoreninjenih slovenskih ljudskih bolezni« napor protialkoholnih borcev niso uspeli ozdraviti. Narod kot bolnik tega namreč ni resnično hotel, »brez njegove lastne volje, zaupanja in želje po zdravju pa mu ni pomoči.«⁴²

Zdi se, da so kot gobe žejni Slovenci svojo žalost in skrb vse bolj utapljali v kapljici pozabe in da so tako kot prej (in tako kot še danes) za zlorabo alkoholnih pijač izkoristili praktično vsako priložnost. V boju proti alkoholni kugi, kot v svojem znanem delu *Severni sij* pravilno ugotavlja pisatelj Drago Jančar, niso zalegla še tako drastična in z nazornimi slikami pospremljena opozorila, »ki bi vendar slehernega razumnega človeka morala odvrniti od pijančevanja«. V letu 1938, več kot desetletje in pol po omenjenih antialkoholnih prizadevanjih Lileka in Mikiča, je tudi Sveta vojska »na svoji letni skupščini morala ugotoviti in resignirano priznati, da je njeno več kot dvajsetletno prizadevanje na tem področju obrodilo premajhne sadove.«⁴³

Viri in literatura

Časopisni viri

Prerod, leto I., 1922, št. 1, 2, 6, 7-8, 9-10, 11-12.

Literatura

Cvirn, Janez. Meščanstvo v Celju po razpadu Avstro-Ogrske. V: *Iz zgodovine Celja 1918-1941*, ur. Marija Počivavšek, Odsevi preteklosti 3, Celje: Muzej novejšje zgodovine, 2001, str. 191-216.

Gašparič, Jure. Tobak in alkohol v parlamentu prve Jugoslavije, *Zgodovina za vse*, leto XV, 2008, št. 2, str. 26-36.

⁴⁰ *Prav tam*, str. 64.

⁴¹ *Rešimo mladino pred alkoholizmom*.

⁴² *Jagodič, Smernice dela proti alkoholizmu*, str. 49.

⁴³ *Jančar, Severni sij*, str. 91.

³⁸ *Polájnár, Vpliv alkohola in degeneracija naroda*, str. 113.

³⁹ *Mikič, Naše alkoholno gospodarstvo*, str. 15 in 31.

Jančar, Drago. *Severni sij*, Murska Sobota: Pomurska založba, 1984.

Jagodič, Vojko, Smernice dela proti alkoholizmu s posebnim ozirom na mladino. V: Rešimo mladino pred alkoholizmom, Ljubljana: Higienski zavod, 1939, str. 49-79.

Kaschuba, Wolfgang. *Lebenswelt und Kultur der unterbürgerlichen Schichten im 19. und 20. Jahrhundert*, München: Oldenbourg, 1990.

Kores, Dolores. Kratka krilca, alkohol & charleston, *Zgodovina za vse*, leto VIII, št. 1, 2001, str. 52-58.

Lilek, Emilijan. *O zabrani alkoholnih pijač*, Celje: Samozaložba, 1922.

Matič, Dragan. »In zapela je harmonika od vzhoda do zahoda in naš narod je zarajal, da še nikdar tako ter ne more do sape še danes...« Vzpon nemorale in alkoholizma med veliko vojno in v času povojne psihoze, *Zgodovina za vse*, leto XV, 2008, št. 2, str. 81-89.

Mikič, Fedor. *Naše alkoholno gospodarstvo*, Celje: Samozaložba, 1923.

Orožen, Janko. *Življenje in delo vladnega svetnika Emilijana Lileka*, Celje: Zvezna tiskarna, 1941.

Polajnar, Janez. Vpliv alkohola in degeneracija naroda med obema svetovnima vojnama, *Zgodovina za vse*, leto XV, 2008, št. 2, str. 109-119. Rešimo mladino pred alkoholizmom, Ljubljana: Higienski zavod, 1939.

Sincerus (Janez Kalan), Konec pravdi o alkoholu, Ljubljana: Katoliška tiskarna, 1918.

Studen, Andrej. *Pijane zverine. O moralni in patološki zgodovini alkoholizma na Slovenskem v dobi meščanstva*, Celje: Zgodovini.ce, 2009.

Zusammenfassung

„WO DIE TRINKEREI ENDET, KOMMEN ORDNUNG UND GLÜCK WIEDER ZUM VORSCHIEIN“

Ein kleiner Beitrag über den Kampf gegen den Alkoholismus in Zeiten der Nachkriegspsychose

Anlässlich des 20. Jahrestages des Beginns der »modernen« Antialkoholbewegung im slowenischen Gebiet, im September 1922, konnten sich die Kämpfer gegen die Alkoholpest keiner größeren Erfolge rühmen. Die Zeiten der Nachkriegspsychose waren auf der einen Seite durch allgemeinen Mangel und unerträgliche Teuerung gekennzeichnet, auf der anderen Seite aber auch durch ein äußerst lebhaftes gesellschaftliches Leben, das als eine Art mentaler Stabilisierungsfaktor wirkte. Nach dem Ersten Weltkrieg traten Alkohol, Nikotin und Syphilis ihre Herrschaft in der Welt an. Die Angst um die kommenden Generationen wurde vor allem durch die

Jugend geweckt, die angeblich sittenlos, verroht und ohne Vorbilder aufwuchs und den Lastern frönte. Die Nachkriegspsychose trieb die Menschen in einen kopflosen Reigen, in sorgenlose Ausschweifungen und uferlose Saufgelage, was auch der Volkswirtschaft großen Schaden verursachte. Im ganzen Land wuchsen Gasthäuser wie Pilze aus dem Boden und Übertretungen ihrer Betriebszeiten waren allzu häufig. Das Problem des Alkoholismus wurde im Jahr 1921 noch durch eine Verordnung über das freie Schnapsbrennen verschärft, womit die ohnehin sehr seltenen Erfolge des Kampfes gegen den Alkohol noch zusätzlich geschmälert wurden. Im Kampf gegen den Alkoholismus engagierten sich in den Jahren nach dem Ersten Weltkrieg jene Personen am stärksten, die dies von einem erzieherisch-moralischen, volkswirtschaftlichen oder eugenischen Standpunkt aus taten. Die Gründe für ihre Besorgnis reichten von der Sorge um die öffentliche Moral bis zur Angst vor der völligen genetischen Degeneration des Volkes und dem Unterganges des neuen Staates.

Die vorliegende Abhandlung stellt die Ansichten zweier Kämpfer gegen den Alkohol vor, die in den Zeiten der Nachkriegspsychose in Celje wirkten. Emilijan Lilek trat im neuen Staat für eine Prohibition nach Vorbild der Vereinigten Staaten von Amerika ein und betonte die gesundheitlichen, wirtschaftlichen und moralischen Erfolge eines Alkoholverbots. Fedor Mikič hob auch hervor, dass ein erfolgreiches Wirken gegen das soziale Übel des Alkoholismus nur mit Hilfe des Staates möglich sei und die Trunksucht der Hauptverursacher der schlechten Wirtschaftslage im Staat sei. Im Büchlein *Naše alkoholno gospodarstvo* [Unsere Alkoholwirtschaft] veröffentlichte er grauenerregende Zahlen über den konsumierten Alkohol, der wirtschaftlichen Schaden verursacht. Doch auch in den Folgejahren gelang es den Bemühungen der Antialkoholkämpfer nicht, den Alkoholismus als eine der schwersten slowenischen Volkskrankheiten zu heilen. Die allzu durstigen Slowenen ließen sich von keiner noch so anschaulichen und drastischen Warnung vor dem giftigen Tropfen des Vergessens überzeugen.

Schlagwörter: Antialkoholbewegung, Alkoholismus, Prohibition, Emilijan Lilek, Fedor Mikič